

Владимир Пицало

МИЛЕНИУМ В БЕЛГРАД

traduki

Това издание е подпомогнато от ТРАДУКИ – европейска мрежа за литература, иницирана съвместно от Министерството по европейски и международни дейности на Република Австрия, Министерството на външните работи на Федерална република Германия, швейцарската културна Фондация „Про Хелвения“, КултурКонтакт Австрия, Гьоте-Институт, Книвна агенция ЖАК и Фондация „С. Фишер“.

Владимир Пищало

МИЛЕНИУМ В БЕЛГРАД

Роман

Превела от сръбски
Русанка Ляпова

Vladimir Pištalo
Milenijum u Beogradu

Copyright © 2009 by Vladimir Pištalo

Владимир Пищало
Милениум в Белград

© Русанка Ляпова, преводач, 2011
© Ралица Димитрова, художник, 2011
© ИК „Унискорп“, 2011

ISBN 978-954-330-351-9

София, 2011

ПРОЛОГ

Легендата за основаването на Белград разказва, че човекът обидил кентаврите, които още в зората на Времето живеели край Авала. Копитата на разгневените кентаври разтърсили земята. Крясъците им цепели небето. Човекът им се изплъзнал „под носа“ и се хвърлил в реката. Чул изсвистяването и цопването на стрелите във водата. Кентаврите спрели на брега, душели и риели в тинята с копита. Беглецът изплувал наред Сава и си поел дъх. Нагълтал се с вода, докато доплува до отсрещния бряг. Довлякъл се под скалата на Калемегдан, при устието на Сава, там, където се влива в Дунав, и изтощен затворил очи.

Присънил му се град.

Сънувал богомолци и дворци. Сънувал театри около площада, на който рецитирали поетите. Сънувал здрави и пременени възрастни мъже и жени да се разхождат из парковете. Сънувал влюбени, които се опивали от дъха си. Сънувал скулптури по площадите и фасадите на къщите. Сънувал хиляди гостилници, в които се поднасяли гозби на многохиляден народ. Сънувал винарски изби, подредени като библиотеки. Сънувал град, чиито грижи отмивали две реки и го оставяли безгрижен.

Сънувал книжарници и чайни, в които на човек му се иска да остарее. Сънувал град, където с удоволствие наблюдаваш смяната на сезоните. Сънувал селище, което го пленявало с всеки отделен детайл и го държало влюбен в цялото. Сънувал Града. Това бил град на вечното пладне, без здрач и сенки. По улиците му се разхождали

ангели, а от прозорците жените изтръсквали върху тях възглавници, пълни с конфети. Бели ръце помахвали на сънуващия от балконите.

Когато мъжът отворил очи, над него бил сведен ангел. Той имал очи, каквито човекът никога не бил виждал. Ангелът посочил с пръст скалата над водата и казал:

– Виж!

Мъжът проследил с поглед показалеца и – всичко от съня му се възправяло пред зора му. Върху скалата стоял градът. Стените му, по-бели от сепийна кост, блестели на слънцето. Различните архитектурни стилове се изви-сявали един над друг в очарователно безредие.

Това се е случило много отдавна, преди да се родя в Белград, преди да се запозная в него с Ирина и да се влюбя в нея. Все пак пиша за тази случка като свидетел. Това е възможно, защото събитията от този разказ са се случили във Времето на сънищата, предхождащо хронологичното време, което идва по-късно и се преплита с него. Това се случило в благословената пролет, във вечността, във „всевечното време“. Затова мога да свидетелствам как се зарадвал сънуващият на стените, които окончателно щели да го защитят от крещящата необузdana ярост на преследвачите.

С ужасени очи сънуващият поглъщал своя сбъднат сън. Сега трябвало само да отвори портата и да влезе в него. Внезапно се почувствал твърде малък и незначителен, за да поеме отговорността за своя сън. Приискало му се да скимти. Приискало му се да пищи. Искал да свре глава в скута си. Сега, когато сънят му бил осъществен, можел да се пукне и разнесе във въздуха като сапунен мехур. Устата на сънуващия се изкривила в презрителна гримаса, с която се надсмивал над себе си и над онова, за което копнеел повече от всичко. С омекнали колене

направил крачка назад. След това втора, после трета. В мига, когато обърнал гръб на града завинаги, отекнал съскът на ангелите от крепостните варовикови стени. Без да се обръща, сънуващият напуснал своя недосънуван сън и се върнал в крещящата пустош.

Боговете, които се били вслушали в копнежа на човека, проклели града със страшна клетва: „Нека това място бъде рана. И щом на нея се хване коричка, нека я разчоплят с мръсни нокти. Нека поколението на синовете никога да не продължи започнатото от поколението на техните бащи. Нека в този град хората винаги се надсмиват над онова, за което най-много жадуват.“

Такова било наказанието на боговете за човека, който обърнал гръб на своя блян.

ГЛАВА I

*За царското погребение и за разговора,
вдъхновен от него*

Туп-туп, туп-туп, туп-туп...

Първа програма на Радио Белград излъчваше туптенето на сърцето на маршала на Югославия Йосип Броз Тито. Когато настъпи тишина, Бане каза:

– Това е звукът на историята.

Същия ден, четвърти май 1980 година, в своето извънредно издание „Политика“ призна:

„Спря да тупти едно голямо сърце. Почина нашият президент, маршал Йосип Броз Тито.“

В статията си „Политика“ хлипаше:

„Тежка мъка и дълбока печал разтърсиха работническата класа, народите и народностите в страната ни, всеки отделен човек, работник, войник, селянин, всеки творец, пионер и комсомолец, всяка девойка и майка.“

На мача „Хайдук“ – „Цървена звезда“ в четирийсет и третата минута топката спря, сълзите напиреха.

Беше провъзгласен седемдневен траур.

Югославските вестници изпаднаха в тридневен организмен транс. Маршалът бе погребан на моя рожден ден, четири дни след официалния ден на смъртта. Точно тогава вкъщи седяха Борис, Бане, Зора и Ирина. Пиехме лашки ризлинг и гледахме погребението, предавано директно по телевизията. Изключихме звука и вместо него пет последователни пъти чухме „Султаните на суинга“ на Марк Нофлер.

В училище Борис се биеше заради мен. Лицето му из-

лъчваше спокойна мъжественост. Можеше със зъби да отвори бутилка бира.

– Какво казват вестниците? – попита.

Аз не знаех, но Бане ги беше прочел. Изрецитира ни вестникарските заглавия с гласа на циганин, който се кълне:

– Повече от три часа на трибуната на Генералната асамблея на ООН посланиците от Африка, Азия, Източна и Западна Европа, Латинска Америка, Асеан (Асоциацията на страните от Югоизточна Азия), Лигата на арабските държави и необвъзраните страни отдаваха последна почит на Тито. Седемстотинте кореспонденти от четирийсет и четири държави предоставиха възможност на милиард и половина души да наблюдават погребението. Тито беше личност, която принадлежи на всички народи и неговата смърт е загуба за всички прогресивни хора по света – докато декламираше, с лявата си ръка Бане се мъчеше да докосне звездата, а с дясната да спре сърцето да не изскочи от гърдите му. Гласът му се пречупи – и той обърса фалшивата сълза... – Той беше... беше... създател на движението на необвъзраните.

Това се случваше по времето, когато очарователната Ирина вече не беше гадже на Борис и много преди да стане мое.

– Хайде, млъкни да чуем какво казват всъщност – прекъсна тя Бане и увеличи звука.

От телевизията научих, че мен, опечаления югославянин, трябва да ме утешава фактът, че на погребението са дошли многобройни държавници, с които починалият президент е отстрелвал из ловните полета на Съюзна република Югославия упоени мечки. В Белград бяха пристигнали шведският, белгийският и норвежкият крал. На погребението на Тито Италия бе

представявана от Сандро Пертини, Съветския съюз от Леонид Брежнев, Великобритания от Маргарет Тачър, Америка от Уолтър Мондейл, Франция от Франсоа Митеран, Германия от Вили Брант, Индия от Индира Ганди, Замбия от Кенет Каунда, Китай от Хуа Гуофън. Бяха дошли датският принц Хенрик, херцогът на Единбург, непалският принц Гианендра, холандските принцове Клаус и Бернар. Идването си бе потвърдил и генералният секретар на Обединените нации Курт Валдхайм.

– Е, страхотно е, че и той пристига – простодушно отбелязва Борис.

Телевизорът ни осведоми, че в Белград са дошли и представители на ЮНЕСКО, Лигата на арабските държави, членове на Европейския парламент и на Съвета на Европа.

– Направо супер.

Треперещите крака на майката на президента Джими Картър, Лилиан, стъпиха на летището в Белград. С потръпваща усмивка я придържаше вицепрезидентът на САЩ Уолтър Мондейл. В петдесет и три държави беше обявен национален траур.

– Ето с какво се подхранва мегаломанията ни – каза Зора, без да отглежда поглед от телевизора. – Не ни мърда падението, равно по дълбочина на висините, от които се опиваме сега.

– Пусни пак плочата! – помоли Борис.

– Няма, млъкни! – срязва го Зора.

– Зоро, айде изстреляй ми още една бутилка от батареята.

Зора ми хвърли дълъг укоризнен поглед.

Телевизорът ни заливаше с информация, като улук в пороен дъжд.

Беше утешително да знаем, че:

1) Разединеният свят е свалил наполовина знамена в знак на траур и се е обединил в признанието на Тито.

2) Тито навсякъде е бил посрещан с усмивки, а изпращан със сълзи.

3) Рухването на този дъб заедно с корените е пронизало сърцата на работническата класа по цял свят.

4) Милиони хора съпреживяват мъката заедно с народите и народностите на Югославия.

Бане издуха кичура коса от околото си. В деня на Титовата смърт го заряза гаджето му Мария. Тя беше вокалистка и саксофонистка в групата „Акустична сянка“, в която Бане свиреше вече година. Между другото, името на групата произлиза от факта, че звукът на битката се чува по-добре отдалече, отколкото от непосредствена близост, където се пада в така наречената „акустична сянка“. Бане се трудеше здравата да се напие.

– Какво ли правят сега народите и народностите на Югославия? – попита той с примлясване.

Зора подхвана:

– Аз прочетох и запомних: словенците с тъга в сърцето пристъпват към изпълнение на своите трудови задачи. В Хърватия всеки е изгубил частица от самия себе си. Босненци се измъчват от искрена човешка болка. Войводина скандира: „Да живее делото на Тито!“ Черногорците понасят с достойнство болката. Проплакали са сърцата на македонците. Краина е вцепенена от корава, мъжка мъка. Тъжните жители на Сремската равнина я обливат със сълзите си.

– Няма я вече музиката на Бане – вметна Бане.

– Майка ми не обича музика – провикна се Зора. – Майка ми обича Тито. Ето я, ридае.

Седях на рождения си ден, в живота, за който не зна-

ех какво е, и слушах как телевизорът поднася в резюме събитията: първо тялото на Тито бе пренесено със специален влак от Любляна до Белград. После бе изложено за поклонение в затворен ковчег в Югославската скупщина. Сподавили мъката си, край смъртния одър преминаха закичени с най-високите си отличия двеста народни герои. В следващите два дни край този одър се изреди всеки пети югославянин.

На мен ми харесваше, че през цялата нощ градът беше ярко осветен, което си беше... чудо! Необгледни колони от хора се редяха на опашки и чакаха да сведат глава пред умрелия Тито.

– Виж тези колони – говорех на Бане, докато стояхме в сянката на дърветата срещу Скупщината, в ярко осветения град, пълен със занемели хора. – Сърцето на този град сега е един труп.

– Много ми харесва – отговори той. – Това е напълно нереално. Този Белград сякаш е нарисуван от Пол Делво*. Погребалните тържества пък са режисирани от Луис Бунюел.

В сюрреалистичен Белград прииждащите хора по цял ден чакаха да преминат край одъра и да отдадат почит на Тито. Безмълвните колони се виеха от „Зелени венац“ до Скупщината. Зелени униформи със знака на Червения кръст раздаваха на хората вода от детските градини на „Теразие“ и „Скадарлия“. Всяка група беше водена от лекар, в случай че на някого му прилошее. Югославските вестници обясняваха, че милиционерите, които в статиите бяха наричани „калените защитници на закона“, разрешават на минавачите да преминават и покрай пешеходните пътеки, защото „други пешеходци“ бързат да

* Пол Делво (1897–1994) – белгийски художник сюрреалист. – Б. пр.

се присъединят към нижештата се край Тито колона. От новините ставаше ясно, че югославските милиционери трябва да придържат тези посетители като ранени...

Беше интересно да наблюдаваш на живо „процесите от болка и тишина“. Представители на народите и народностите в Югославия наистина се стичаха пред Скупщината, наистина се редяха в колони и припадаха от жегата. Всички, както се изрази един остроумен журналист, „се бяха превърнали в ухо и сълза“. Друг вдъхновен кореспондент отбеляза, че в Белград „всички стоят мирно, само реките текат“.

Борис си дръпна яко от лашкия ризлинг, отпусна бутилката и се почеса зад ухото:

– Ще ми се да зная какъв ли е бил Тито наистина?

Вестниците, напоени със сълзи, знаеха отговора и на неговия въпрос. Те го формулираха по следния начин: „Тито беше рядко човечен. Всички негови битки бяха за човека. Тази е единствената битка, която загуби! Тито беше символ на поколенията! Неговото дело е наша гордост и дълг! Той остави неоченим научен принос. Беше велик и в малките неща! Грижеше се за шаха и шахматистите! Но великите хора никога не ни напускат. Затова нашата мъка прераства в стимул!“

– Стимул за какво? – попита Борис с крайчеца на устата си.

Бане беше захвърлил чашата като ненужна условност. Пиеше направо от бутилката. После се развика:

– И-рииии-наааа!

Очарователната Ирина си правеше оглушки.

– И-рииии-наааа!

– Какво?

– Кога за първи път ти се прищя да се изучукаш?

Ирина мълчеше. Докато Бане чакаше нейния отговор

на този тривиален въпрос, телевизорът формулираше съдбовните въпроси за човешката смъртност и за преходността на битието.

– В най-големия търговски център „Београджанка“ се купуват предимно значки с образа на Тито и траурни дрехи – съобщи телевизорът. – После писателят Тоне Светина ни разказа как благородните качества на Тито са се проявявали при лов. Разбрахме, че на гроба на Тито ще бъдат изсечени имената на всичките ни победи.

– И-риии-наааа!

Като всеки средностатистически югославянин Ирина наблюдаваше погребението с чувство на потисната досада и, разбира се, пренебрегна пиянския зов на Бане.

– Стига, наистина прекаляваш – предупреди го Борис.

– А ти кога започна да мастурбираш? – попита сериозно Бане.

В този момент телевизорът се извиси до кресчендо и гласът на говорителя премина във фалцет: „Тито бележи цяла една епоха! Да живее! Умря най-великата личност в историята ни.“

– На тринайсет – отговори Борис. – Че кога иначе?

Сериозната до смърт говорителка не обръщаше внимание на тривиалните неща, за които си говорехме в статията. Тя посочи педантично, че на погребението на Тито са се появили държавници от 121 нации, представители на три милиарда и седемстотин милиона жители на планетата.

– А по колко пъти дневно? – не мирясваше Бане.

Борис се почеса по късата червена коса:

– Ами около пет. Искаше ми се и повече, но няхах време.

– Е, виж къде е нещастieto – прекъсна ги Зора. –

Нещастieto е там, че югославяните споделят фараонската мегаломания на своя президент. Суперлативите за нас се превърнаха в начин на възприемане на света.

– Защо са дошли в Белград всичките тези хора – запита се в същия миг телевизорът и веднага даде отговор на реторичния въпрос: – През океана те са дошли да се поклонят пред Тито, една от най-великите личности на нашето време... Всестранна личност... Това погребение е своеобразна среща на най-високо равнище. Вековете няма да заличат делото му... Смъртта е единствената битка, която загуби! – гърмеше телевизорът. – Такова нещо не се е случвало никога в историята.

Задъхан човек се изповядваше пред екрана:

– Онова, което почувствах, докато минавах край одъра му, ще го разказвам на децата си и на техните деца.

– Работата върви, но не е както обикновено, никога не е било така – търсеше думи някакъв работник. – Не се срамувам от сълзите си.

– На кого му пука за вас, маймуни! – изпсува пияният Бане. – Да ви го начукам в задника. На целия свят.

Аз обичах и уважавах света. Вярвах в идеята на Дюркем, че обществото притежава всички атрибути на Бога. Тъй като Човечеството е най-голямото общество на света, Обединените нации за мене бяха Бог.

– Това е краят на нашия просветен абсолютизъм – отбеляза Бане.

– И какво следва сега? Непросветен? – размах се гърмко, доволен от шегата си. Впрочем щом затворих уста, осъзнах, че това е краят на една епоха. Отгоре, от звездите нахлу студ и ме обгърна като плащ. Запитах с променен глас:

– Какво ще стане сега?

– Сега ще дойде чумата – отвърна Зора. – И от нея ще

останат само разкази. Като в „Декамерон“.

Ирина се приближи към мен отзад, притисна устни до бузата ми и каза:

– Честито пълнолетие!

ГЛАВА II

Преображението

В Белград никога не се е свирил по-добър рок, отколкото след смъртта на Йосип Броз Тито. Моят приятел Бане Янович основа със своята вечна любов и омраза Мария ню уейв групите, наречени „Акустична сянка“, „Млади, но дебели“, „Осакатени от страх“ и най-накрая „Зверогущерите“.

С „новата вълна“ в нашия град се отприщиша такава енергия и ентузиазъм, че и статуйте се сепнаха. Из белградските улици се носеше възбудено чуруликане. Очите искряха. Можех да заявя: това е нещо мое. Най-последно този град е мой. Това идва от моята планета.

Започна се с факта, че Бане взе орден за храброст от Втората световна война. Щракна с бензиновата запалка и обгори иглата. После стисна гърдта си и закачи ордена на голо върху тялото си. Скръцна със зъби и заяви: „Хайде!“ Накратко музикалният имидж на Бане изразяваше следното:

- 1) Отчаян съм.
- 2) Нямам си гадже.
- 3) Не знам да свиря.
- 4) Толкова хора знаят, пък нямат какво да кажат.

5) Аз имам какво да кажа, но не знам как.

Бане и Мария рецитираха текстове от Буквара в механичен ритъм, докато не се научиха да свирят. Нарасна популярността на кръга около „Зенит и авангардът от 20-те“*, пародираха се соцреализмът и шлагерите от 60-те. „Осакатени от страх“ се разпаднаха точно когато трябваше да запишат първата си плоча. Най-добрият кийбордист в града ги заряза и тръгна да се занимава с черна магия. Трябваше да телефонира на приятел в Загреб, за да откажат концерта си в клуба „Кулушич“. Когато се събраха вече като „Зверогущерите“, Бане започна да гримасничи на снимките в „Джубокс“.

– Реалността е силно дефицитна в нашия град – заяви веднъж в едно интервю.

– Не понасям другите хора – твърдеше в следващо интервю. – Защото са „други“, пък и за какво да ги търпя.

– Чувстваш ли се славен? – питаха Бане.

– Аз съм славен, когато съм щастлив – отговаряше той, цитирайки Йън Дюри.

Една майска вечер на 1982 година „Зверогущерите“ свиреха в ниския недодялан дворец, някогашния Дом на офицера. Оттук преди седемдесет и девет години Драгутин Дмитриевич Апис и неговите сподвижници тръгнаха да убиват сръбския крал Александър Обренович и кралица Драга Машин. На мястото, където някога полагали клетва привържениците на „Черната ръка“, сега вдигаха пушилка „Зверогущерите“. Винаги, когато си мисля за Бане и Мария, се сещам за първия им албум „Колко и какво имаме?“.

* Под това название през 1983 г. Народният музей в Белград и Институтът за литература и култура организират изложба с широк отзвук. – Б. пр.

Ръката на басиста на „Зверогушерите“ напомняше лапата на псе, което се дръгне. Барабанистът едва успяваше да уцели барабаните сред сценичния дим. Със своето сако с твърде широки рамене Бане приличаше на Франкенщайн. Прожекторът направи кръг около него. Той се изстъпи напред и захвърли сакото. На голите му гърди блесна орденът за храброст от Втората световна война. Публиката беше огромно безлико тяло, което танцуваше. Тя беше черен Квазимодо. Посрещна появата на Бане с окуражителни възгласи.

Зрелището, на което присъствах, ми напомняше на смесица от макумба и неаполитанска опера от XIX век. Сцената се бе превърнала в магическо място на преображение. Стъпалата ни сърбяха от мощните усилватели. Басите разгърсваха бърбреците ни.

В кръга от светлина Бане разгърсваше рамене. Покоро се тресеше от нервност, отколкото танцуваше под музиката. Чувствах, че се бори за тялото си и постепенно придобива власт над него. Внезапно разкъса веригата на напрежението и залая в микрофона. Затанцува неударимо с насечени движения. Тълпата експлодира. Бане Янович, който до преди миг едва успяваше да се пребори със собственото си тяло, сега владееше телата на цялата публика.

Помислих си, че белградската „нова вълна“ е точно това – завладяване на самия себе си. Никога преди не бях виждал Бане толкова сериозен. Той беше индианският вожд Лудия кон. Беше дервиш, завихрен в шеметен транс. Държеше микрофона с две ръце и отмерваше ритъма с крак. Почувствах гордост и ревност. Той бе дръзнал да направи нещо, което аз никога не се бях осмелил. Да бъде това, което е. На сцената Бане заигра танц върху жаравата. Превърна се в пророк, който прониква с поглед в

небесата и копае с пети извори. Зад него бълваше дим. От него се излъчваше най-дивното и най-страшно нещо на света. Докато гледах Бане на концерта, осъзнах, че всички институции на този свят са само охранителни стени, издигнати около харизмата. Нейната пророческа сила е способна да превърне пустинята в оазис, да изправи на крака сакатите, да разбуди и увлече задрямалите, да напълни със сълзи очите.

Прожекторът се смени и Бане смени цвета си. Сега беше зелен като духа на пейота. Това ли бе момчето, с което съм израснал? По тялото ми пробягаха тръпки, когато на сцената изтича Мария със саксофона. И тя беше преобразена.

Бане беше горд и трагично сериозен. Гърдите му с орден за храброст се издуха. По слепоочията му се стичаше пот. Вече не пееше. Само гледаше Мария. Тя надигна саксофона и го наду. Прозвуча като изсвирването на Бегемот в „Майстора и Маргарита“. Тя духна повторно и се надигна страшен вятър. Духна и завесите се раздвижиха. Задуха в платната на душите ни. Понесе ни страховит вятър. Мария се извиваше назад като ветроходец и ни издигаше със звука на саксофона си. Залата с танцуващи се превърна в кораба на Летящия холандец. Мария духаше в платната му и корабът се носеше над града и над света. Бяхме сигурни, че всички заедно ще отлетим в космоса, населен с парещи медузи, джинове и духове на пейоти.